

UOT 338:04

Əliquliyev R.M.¹, Mahmudov R.Ş.²

^{1,2}AMEA İnformasiya Texnologiyaları İnstitutu, Bakı, Azərbaycan

¹secretary@iit.ab.az, ²rasim Mahmudov@gmail.com

İNFORMASIYA CƏMIYYƏTİNDƏ İNTELLEKTUAL MÜLKİYYƏT HÜQUQLARININ QORUNMASI PROBLEMLƏRİ

Məqalədə innovativ inkişaf mərhələsində intellektual mülkiyyət hüquqlarının qorunmasının aktual məsələləri araşdırılır. Müəllif hüquqlarının qorunması, o cümlədən plagiatlıq, piraçılıq, vərasəlik, habelə elmin kommersionlaşdırılması, patentləşdirmə, intellektual mülkiyyətin sığortalanması məsələləri ilə bağlı mövcud problemlər analiz edilir. İnternet mühitində bu məsələ ilə bağlı yaranan əlavə çətinliklər şərh olunur. Müvafiq problemlərin həllinin Azərbaycanın dövlət siyasətinin prioritet istiqamətlərindən biri olduğu göstərilir. Azərbaycanda innovativ inkişafın, intellektual mülkiyyət hüquqlarının etibarlı təminatı üçün təkliflər irəli sürülür.

Açar sözlər: intellektual mülkiyyət, virtual mülkiyyət, müəllif hüquqları, plagiatlıq, piraçılıq, patentləşmə, elmin kommersionlaşdırılması.

Giriş

Hazırda bütün dünyada qlobal informasiya cəmiyyəti quruculuğu prosesi gedir. Qloballaşmanın əsas təzahürlərindən biri də informasiya və bilik mübadiləsinin asanlaşması və sürətlənməsidir. Vaxtilə dünyanın bir qitəsində baş verən elmi-texniki yeniliklərin digər bir qitəsinə gedib çıxması üçün onillikləri, bəzən yüzillikləri gözləmək lazım gəlirdi. Bu gün isə dünyanın bir nöqtəsində baş verən elmi-texniki yenilik anı olaraq bütün dünyaya yayılır. Bu da, bütün dünyada qlobal, sürətli inkişafın əsasını təşkil edir.

Qlobal informasiya cəmiyyətində informasiya və bilik əsas strateji məhsula, maddi sərvətlərin formalaşmasının əsas mənbəyinə çevrilir. Yeni iqtisadiyyatda innovasiyaların, yaradıcı əməyin, intellektual mülkiyyətin, informasiya məhsullarının rolu sürətlə artır. İnkişaf etmiş ölkələrdə ümumi daxili məhsulun tərkibində informasiya və biliklər hesabına formalaşan iqtisadiyyatın payı xüsusi yer tutur. Belə bir şəraitdə müəllif hüquqları və intellektual mülkiyyətin qorunması məsələsi də xüsusi əhəmiyyət kəsb edir.

Məlum olduğu kimi, intellektual mülkiyyət obyektlərinin əsas hissəsi – elmi əsərlər, kəşflər, ixtiralar, səmərələşdirici təkliflər, sənaye nümunələri və s. elmi fəaliyyətin nəticəsi olaraq meydana çıxır. Buna görə də, hesab etmək olar ki, müəllif hüquqlarının, intellektual mülkiyyətin qorunması məsələləri alimlərin həyatı mənafeələrinin təmin olunmasında mühüm rol oynayır.

Son dövrlərdə informasiya texnologiyalarının, xüsusən, İnternetin inkişafı ilə əlaqədar elmi fəaliyyətin nəticəsi olan intellektual mülkiyyət obyektlərinin dairəsi daha da genişlənməmişdir. İnformasiya texnologiyalarının geniş tətbiqi nəticəsində həm ənənəvi formada olan elmi əsərlərin elektron versiyaları yaranmış, həm də yalnız virtual mühitə xas olan intellektual mülkiyyət obyektləri – kompüter proqramları, veb-saytlar, verilənlər bazaları, hesablama buludları, Əşyaların İnterneti şəbəkələri və s. meydana gəlmişdir.

Qeyd edilən bu yeniliklər həm də elmi fəaliyyət üçün yeni imkanlar yaradır – elektron elmin formalaşmasına səbəb olur. Elektron elm müxtəlif elmi tədqiqatçıların qlobal əməkdaşlığına, bilik mübadiləsinə, coğrafi baxımdan paylanmış elmi resursların – ekspert sistemlərinin, elmi instrumentlərin, verilənlər bazalarının və digər elmi informasiya resursları mənbələrinin, proqram vasitələrinin, şəbəkə resurslarının qlobal miqyasda istifadəsini təmin edir. Belə bir şəraitdə, İnternet mühitində elmi fəaliyyətin nəticəsi olan obyektlərin intellektual mülkiyyət hüquqları çərçivəsində qorunması məsələsi xüsusi aktualıq kəsb edir.

Azərbaycan da müasir dünyanın çağırışlarına uyğun olaraq, ölkədə informasiya cəmiyyəti və onun əsasını təşkil edən biliklər iqtisadiyyatının formalaşmasında maraqlı olan ölkələr sırasındadır. Ölkəmizin yaxın gələcək üçün inkişaf istiqamətlərini müəyyən edən “Azərbaycan 2020: gələcəyə baxış” İnkişaf Konsepsiyasının müddəaları da bu siyasəti özündə əks etdirir [1]. Konsepsiyada elmi inkişaf etdirmək, insan kapitalını artırmaq, biliklər iqtisadiyyatını formalaşdırmaq, elmtutumlu texnologiya, məhsul və xidmətlərin yaradılmasını sürətləndirmək məqsədi ilə innovasiya fəaliyyətinin genişləndirilməsi əsas istiqamətlərdən biri kimi göstərilir.

“Azərbaycan 2020: gələcəyə baxış” İnkişaf Konsepsiyasına uyğun olaraq qəbul edilən “Azərbaycan Respublikasında informasiya cəmiyyətinin inkişafına dair 2014-2020-ci illər üçün Milli Strategiya” [2] əsasında AMEA-da geniş, hərtərəfli islahatlar həyata keçirilir. Fundamental və tətbiqi tədqiqatların prioritetləri müəyyənləşdirilir. Onları ölkəmizdə biliklər iqtisadiyyatının formalaşmasına yönəltmək, elmi məhsulların kommersiyalaşdırılması, dünya bazarına çıxarılması AMEA-nın qarşısında duran əsas vəzifələrdən biridir. Bu zaman qarşıya çıxan əsas problemlərdən biri də məhz alimlərin müəlliflik hüququ və intellektual mülkiyyətinin qorunması məsələsidir.

Azərbaycan alimləri həm ölkədaxili, həm də beynəlxalq və digər ölkələrin müştərək layihələrində iştirak edirlər. Onların bu işlərinin nəticələrinə görə müəllif hüquqları və intellektual mülkiyyətlərinin qorunması təmin olunmur. Alimlərimizin müəllif hüquqlarının və intellektual mülkiyyətlərinin lazımcına qorunmadığı şəraitdə onlar öz fəaliyyətlərində maddi stimuldən əhəmiyyətli dərəcədə məhrum olurlar. Bununla yanaşı, ölkəmizin iqtisadi təhlükəsizliyinə də müəyyən təhdidlər yaranır.

İntellektual mülkiyyət hüquqlarının qorunması ilə bağlı əsas vəzifələr

Müasir dünya praktikasında intellektual mülkiyyətin qorunmasının 3 əsas metodu mövcuddur: müəllif hüququ, patent və kommersiya sirri.

İntellektual mülkiyyət hüququnun digər qorunma üsulları da tətbiq edilir [3]:

- mənəvi-etik normalar;
- inzibati tədbirlər (konfidensiallıq rejiminin təşkili, təhlükəsizlik xidmətinin yaradılması, heyətin öyrədilməsi və təlimatlandırılması);
- fiziki mühafizə tədbirləri (qapıların qıfıllanması, pəncərələrə barmaqlıqların qoyulması və s.);
- texniki mühafizə sistemi (elektromexaniki, akustik, radiotexniki, maqnitometrik və s.);
- kriptografik metodlar (informasiyanın məntiqi mahiyyətini gizlətmək üçün onun şəklinin dəyişdirilməsi);
- əmək müqaviləsi – işdən azad etmə (kommersiya sirrinin açılmasının yolverilməzliyi barədə öhdəliyin götürülməsi).

İnternetin meydana gəlməsi ilə intellektual mülkiyyət hüquqlarının, o cümlədən müəllif hüquqlarının qorunması məsələləri daha da aktuallaşmışdır. Qlobal şəbəkənin inkişafı ənənəvi müəlliflik hüququ konsepsiyasını zərbə qarşısında qoyur. İnternet vasitəsilə cüzi xərclər hesabına müxtəlif materialları köçürmək və bütün dünyaya yaymaq imkanı yaranıb. Bu imkanlar intellektual mülkiyyət obyektini müəlliflərinin maraqları və cəmiyyətin yaradıcılıq fəaliyyətinə, ictimai biliklərə marağı arasındakı kövrək tarazlığı təhlükə altında qoyur. Materialların məhdudiyyətsiz köçürülməsinin qarşısının alınması və eyni zamanda, həmin materiallardan istifadə imkanının saxlanılması İnternetin tənzimlənməsi ilə bağlı ən çox müzakirə olunan məsələlərdən biridir. İnternetdə intellektual mülkiyyət hüquqlarının qorunmadığı şəraitdə alim və tədqiqatçılar öz fəaliyyətlərinə maddi stimuldən əhəmiyyətli dərəcədə məhrum ola bilərlər. Bunun nəticəsində isə elmi yaradıcılıq fəallığı aşağı düşə bilər [4].

İnternetin qlobal xüsusiyyətini nəzərə alaraq, müəlliflərin rəqəmsal hüquqlarına münasibətdə milli qanunvericiliklərin unifikasiyasının təmin edilməsi vacibdir. Məlum olduğu kimi, müxtəlif ölkələrin intellektual mülkiyyət hüququ ilə bağlı qanunvericiliklərinin unifikasiya

edilməsinin ən effektiv vasitəsi beynəlxalq konvensiyalardır. Qlobal xüsusiyyətə malik olan İnternetə münasibətdə unifikasiyanın həyata keçirilməsi xüsusi əhəmiyyət daşıyır.

Bu hüquqların ənənəvi vasitələrlə qorunması effektiv deyil. Ona görə də İnternetdə bu hüquq sahiblərinin maraqları digər vasitələrlə, ilk növbədə, texniki və program xarakterli vasitələrlə qorunmalıdır. İnformasiya texnologiyalarının sürətli inkişafı şəraitində, şübhəsiz ki, yeni müdafiə sistemləri tələb olunur. Bundan başqa, İnternet mühitində kompüter programlarının və verilənlər bazalarının intellektual mülkiyyət obyekti kimi qorunması məsələsi də mühüm aktualıq kəsb edir.

İnternetdə intellektual mülkiyyət hüquqlarının qorunması probleminə qarşı mübarizə kompleks xarakter daşmalıdır. Bu, aşağıdakılarla əlaqədardır [5]:

- müvafiq hüquq pozuntuları təkcə İnternetdə yox, həm də digər İKT vasitələrində baş verir;
- bu vasitələrdən istifadə etməklə aşağıdakı hüquq pozuntuları törədilir: plagiatlıq, piraçılıq, intellektual mülkiyyət hüququ obyektləri ilə qanunsuz ticarət; İnternet-mağazalar vasitəsilə icazəsiz məhsulların alqı-satqısı;
- ən müxtəlif intellektual mülkiyyət hüququ obyektləri müvafiq qanun pozuntularının obyekti kimi çıxış edir;
- müvafiq qanun pozuntuları transmilli (qlobal) xarakter daşıyır;
- müvafiq qanun pozuntuları bir çox hallarda digər ictimai-təhlükəli əməllərlə -ziyanlı programların, spamların yayılması, fərdi məlumatların işlənmə qaydasının pozulması və s. ilə müşahidə olunur.

İnternet mühiti qlobal miqyaslı olduğu, bütün dünyanı əhatə etdiyi üçün burada müəllif hüquqlarının, intellektual mülkiyyətin qorunması ilə bağlı problemləri ayrıca bir ölkə daxilində həll etmək mümkün deyil. Ona görə də İnternetdə bu problemlərin effektiv həlli üçün qlobal miqyasda əməkdaşlıq zəruridir. Hər bir ölkə bu problemin həllinə öz töhfəsini verməlidir. Həmçinin bütün ölkələrin ali elmi qurumlarının da elmi fəaliyyət sahələrində müəllif hüquqlarının, alimlərin intellektual mülkiyyətlərinin qorunması sahəsində əməkdaşlıq etmələri vacibdir.

Bunlardan başqa, intellektual mülkiyyət hüququnun ərazi xüsusiyyəti ilə İnternetin virtual, qlobal təbiəti arasında fundamental ziddiyyət ortaya çıxır. Bu ziddiyyət intellektual mülkiyyətin qorunmasına dair ənənəvi qanunvericiliyin İnternetdəki müvafiq münasibətlərə tətbiq edilməsində böyük çətinliklər yaradır. İnternetdə milli sərhədlərin olmaması səbəbindən intellektual mülkiyyətin qorunması ilə bağlı yaranan problemlərin həlli müvafiq milli hüquq sistemlərinin unifikasiyasına yönəlmiş beynəlxalq normaların işlənməsini və qəbulunu tələb edir. O cümlədən Azərbaycanın müvafiq qanunvericiliyində də İnternetin qlobal və virtual xüsusiyyətləri nəzərə alınmalıdır.

Qeyd etmək lazımdır ki, indiyə kimi qəbul olunan bir sıra universal beynəlxalq müqavilələrdə İnternetdə müəlliflik hüquqlarının və intellektual mülkiyyətin qorunmasına dair normalar öz əksini tapsa da, onlar ən ümumi məsələləri tənzimləyir, bu sahədə meydana çıxan bir sıra münaqişələri həll etmir [4]. Ona görə də İnternetdə intellektual mülkiyyət hüquqlarının qorunmasına dair xüsusi beynəlxalq konvensiyanın qəbul edilməsinə böyük ehtiyac duyulur.

Hazırda beynəlxalq praktikada virtual mühitdə müəllif hüquqlarının qorunmasının üç üsulu tətbiq edilir. Birincisi, şəbəkədən "müəllif hüquqları" anlayışının götürülməsini və müəllifə istinadən əsərlərdən azad istifadəni nəzərdə tutur. İkincisi, İnternet resurslarında müəllif hüquqları obyektlərinin azad istifadəsi halında müəllifə müəyyən mükafatın ödənilməsinə ehtiva edir. Son variant qanunvericiliyin sərtləşdirilməsini və istifadəçilərin hüquqlarının bir qədər məhdudlaşdırılmasını nəzərdə tutur. Azərbaycanın müvafiq qanunvericilik siyasətində ikinci varianta üstünlük verilir [6].

YUNESKO tərəfindən hazırlanmış "Kiberməkanda çoxdilliliyin inkişafı və istifadəsi və hamı üçün əlyetərliliyinin təmin olunması haqqında Təvsiyələr"də üzv ölkələrə tövsiyə olunur

ki, müəllif hüquqlarına dair milli qanunvericiliyi yeniləşdirsinlər və müəlliflərlə cəmiyyətin maraqları arasındakı tarazlığı nəzərə almaqla onu kiberməkana uyğunlaşdırsınlar [7].

Hələlik dünyanın heç bir ölkəsində rəqəmsal məhsulun istehsalçıları və istehlakçıları arasında bütün cəmiyyət tərəfindən qəbul edilən balansın əldə edilməsi strategiyası işlənilməyib.

Qeyd etmək lazımdır ki, Azərbaycanda innovativ tərəqqinin əsası olan elmin inkişafı istiqamətində də ardıcıl dövlət siyasəti həyata keçirilir, bu sahədə geniş islahatlar aparılır. Bu məqsədlə qəbul edilən “Azərbaycan Respublikasında 2009-2015-ci illərdə elmin inkişafı üzrə Milli Strategiya”nın həyata keçirilməsi ölkəmizdə elmin inkişafına, innovativ fəaliyyətin genişləndirilməsinə, alimlərimizin əməyinin stimullaşdırılmasına, qanuni mənafelərinin yüksək səviyyədə qorunmasına xidmət edir [8].

Elmi tədqiqatçıların müəllif hüquqlarının və intellektual mülkiyyətinin qorunması ilə bağlı əsas vəzifələrdən biri Ümumdünya Əqli Mülkiyyət Təşkilatının və digər beynəlxalq qurumların tövsiyələrini, xarici təcrübəni nəzərə almaqla, müvafiq qanunvericilik bazasının möhkəmləndirilməsi ilə bağlıdır. Qeyd etmək lazımdır ki, Azərbaycanda bu sahədə mühüm işlər görülmüş, müxtəlif konseptual sənədlər, normativ-hüquqi aktlar qəbul edilmişdir [6]. “Azərbaycan 2020: gələcəyə baxış” İnkişaf Konsepsiyasında da bu məsələyə xüsusi yer ayrılır [1]. Belə ki, Konsepsiyada İKT və intellektual mülkiyyətin qarşılıqlı təsiri və intellektual mülkiyyət hüquqları ilə qorunan bir çox obyektlərin global rəqəmsal şəbəkəyə çıxışı nəzərə alınaraq, onlayn lisenziyalaşma və rəqəmsal hüquqları idarəetmə sistemi yaradılacaqdır. Bundan başqa, Konsepsiyada uzunmüddətli dövr üçün əqli mülkiyyətə dair Milli Strategiya və ondan irəli gələn vəzifələrin icrası üçün müvafiq Dövlət Proqramının qəbul edilməsi nəzərdə tutulur.

Plagiatlıqla mübarizə problemləri

Müəllif hüququnun pozulması hallarından biri plagiatlıqdır. İnternetin meydana gəlməsi, mətnlərin rəqəmsallaşması, nüsxələmənin asanlaşması bu problemi daha da kəskinləşdirmişdir. Plagiatlıq hazırda şagirdlər, tələbələr, elmi tədqiqatçılar və jurnalistlər arasında geniş yayılmışdır. Xüsusilə, elmi fəaliyyət sahəsində bu problem özünü daha qabarıq şəkildə büruzə verir.

Hüquqi ədəbiyyatda plagiat dedikdə, başqalarına məxsus ədəbiyyat, incəsənət və elmi əsərlərin, ixtiraların və s. bilərəkdən mənimsənilməsi başa düşülür. Lakin ideyaların, konsepsiyaların, metodların, informasiyanın götürülüb istifadə edilməsi plagiatlıq sayılmır [9].

Plagiatlıq daha çox başqalarının intellektual əməyini öz adı ilə çap etdirmək formasında mənimsəməklə öz əksini tapır. Həmçinin başqalarının əsərlərinin bir hissəsindən istifadə etməklə, yaxud mənbə göstərilmədən istinad etməklə də plagiatlığa yol verilir. Bundan başqa, hər hansı bir əsərə görə əsassız olaraq həmmüəllif adının əldə edilməsi də plagiatlıq sayılır.

Plagiatlıq yalnız çap olunmuş əsərə münasibətdə baş vermir. Hələ əlyazması şəklində olan, yaxud kompüterdə yazılan, hələ çap olunmamış əsərin tamamilə, yaxud qismən mənimsənilməsi də plagiatlıq əməlidir.

Elmi iş yazarkən plagiatlığa görə ifşa olunmamaq üçün müəyyən qaydalara əmək etmək tələb olunur. Başqalarının fikirlərindən və sitatlarından istifadə edərkən müraciət edilən mənbələrə hökmən istinad etmək lazımdır.

Plagiatlıq hallarının qarşısının alınması üçün mənəvi-etik, hüquqi və texnoloji tədbirlərin görülməsi zəruridir. İKT-nin köməyi ilə İnternet mühitində baş verən plagiatlıq halları ilə mübarizə üçün yeni üsul və vasitələr tələb edilir. Antiplagiat proqramları İnternet mühitində olan materiallar əsasında müvafiq halların aşkarlanması üçün gözəl vasitədir. Lakin plagiatlıq hallarında istinad edilən bir sıra ədəbiyyat vardır ki, onlar İnternetin meydana gəlməsindən əvvəl çap olunub və elektron versiyaları yoxdur. Ona görə də müvafiq proqramlar vasitəsi ilə heç də bütün plagiatlıq hallarını üzə çıxarmaq mümkün olmur.

Həmçinin elmi etikanın prinsiplərinin pozulması nəticəsində baş verən plagiatlığın İKT vasitəsi ilə avtomatik olaraq identifikasiyası mümkün deyil. Məsələn, elmi etikanın prinsiplərinin

pozulmasına nümunə olaraq cəmiyyətdə “razılaşıdırılmış” plagiat – müxtəlif səbəblərdən (rəhbər, dostluq, qohumluq və s.) ideyalara qeyri-qanuni zəhmətsiz həmmüəlliflik növü yaranmışdır və yaxud iqtisadi, sosial və digər səbəblərdən cəmiyyətdə “sifarişli” plagiat – ideyalara müəyyən haqq ödəməklə müəllif və ya həmmüəllif olmaq praktikası mövcuddur. Cəmiyyətdə geniş yayılmış və qəbul edilmiş və ya adiləşmiş plagiat növü kimi qəbul edilən plagiatlıq “anonim” plagiat növüdür. Bu növ əməlləri heç bir texniki-proqram vasitələri tətbiq etməklə aradan qaldırmaq mümkün deyil [10].

“Azərbaycan Respublikasında 2009-2015-ci illərdə elmin inkişafı üzrə Milli Strategiya”da Azərbaycan elminin beynəlxalq elmi mühitə inteqrasiyası, ölkə alimlərinin elmi əsərlərinin nüfuzlu xarici jurnallarda, nəşriyyatlarda çap etdirilməsi, habelə nüfuzlu beynəlxalq bazalara daxil olunması vəzifəsi qoyulmuşdur və bu istiqamətdə mühüm, ardıcıl işlər görülür [8]. Belə bir şəraitdə Azərbaycan alimlərinin hüquqlarını, həmçinin Azərbaycan elminin nüfuzunu qorumaq üçün plagiatlıq məsələsinə son dərəcə həssaslıqla yanaşmaq lazımdır.

Plagiatlıq hallarına görə ayrı-ayrı ölkələrin, o cümlədən Azərbaycanın mülki və cinayət qanunvericiliklərində məsuliyyət nəzərdə tutulur. Habelə dünyanın bir sıra universitetlərinin əsasnamələrində tələbənin plagiatlığa görə ali məktəbdən qovulması cəzası öz əksini tapmışdır [11].

Dünya təcrübəsinə əsaslanaraq, ölkəmizin elmi-tədqiqat və ali təhsil müəssisələrinin əsasnamələrində də plagiatlığa görə məsuliyyətin nəzərdə tutulması vacib məsələdir. Bundan başqa, Azərbaycanda elmi tədqiqatçılar üçün vahid Elmi Etika Kodeksinin hazırlanması məqsədəuyğundur. Müvafiq əsasnamə və kodeksdə plagiatlıq hallarına yol verən elmi tədqiqatçılar üçün müəyyən məsuliyyətin nəzərdə tutulması bu problemlə effektiv mübarizə aparmaq üçün zəruridir.

Piratçılıqla mübarizə problemləri

Müəllif hüququnun pozulması formasından biri də piratçılıqdır. Bu hüquq pozuntusundan zərər çəkənlər arasında elmi-texniki fəaliyyətlə məşğul olanlar xüsusi yer tutur. Belə ki, elmi-texniki fəaliyyətin nəticəsi olan müxtəlif kitablar, proqram təminatı vasitələri gəlir əldə etmək məqsədi ilə müasir İKT vasitələrinin köməyi ilə asanlıqla nüsxələnerək satışa çıxarılır.

Hüquqi anlamda, piratçılıq – pirat məhsulun hazırlanması (istehsalı) və yayılmasıdır. Pirat məhsul dedikdə isə, hüquq sahibinin razılığı olmadan hazırlanan (istehsal edilən) və yayılan audiovizual əsərin, fonogramın, kompüter proqramının, məlumat toplusunun və kitabın nüsxələri nəzərdə tutulur [12]. Pirat məhsulların bir çoxu da məhz elmi-texniki fəaliyyətin nəticələri ilə əlaqədardır.

“Müəlliflik hüququ və əlaqəli hüquqlar haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanununa əsasən, pirat proqram təminatının istifadəsi və ya hər hansı formada yayılması müəllif hüquqlarının pozulmasıdır [13]. 2012-ci ildə Azərbaycanda “Əqli mülkiyyət hüquqlarının təminatı və piratçılığa qarşı mübarizə haqqında” qanun qəbul edilmişdir [13]. Bu Qanun əqli mülkiyyət hüquqlarının müdafiəsinin təmin edilməsi, əqli mülkiyyət hüquqları sahiblərinin maraqlarının qorunması və bu sahədə hüquqpozumaların, o cümlədən müvafiq əqli mülkiyyət obyektlərinin nüsxələrinin qeyri-qanuni istehsalı və yayılmasının qarşısının alınması ilə bağlı yaranan münasibətləri tənzimləyir. Müvafiq sahədə baş verən qanun pozuntularına görə bu qanunda cinayət, mülki və inzibati məsuliyyət nəzərdə tutulur. Aparılan tədqiqatların nəticələrinə görə, Azərbaycanda ən çox piratçılıq kitab nəşri və audiovizual sahələrdə müşahidə olunur. Azərbaycan Respublikasının Müəllif Hüquqları Agentliyinin məlumatına görə, piratçılığa qarşı müvafiq dövlət orqanları ilə birgə görülən tədbirlər nəticəsində piratçılığın səviyyəsi 2014-cü ildə 2005-ci illə müqayisədə 61%-dən 30%-ə, o cümlədən audio-video məhsul bazarında 90%-dən 66%-ə, proqram təminatında 96%-dən 85%-ə enib [6]. Göründüyü kimi, bu sahədə xeyli müsbət nəticə əldə edilsə də, ciddi problemlər (xüsusilə, proqram təminatı ilə bağlı) hələ də qalır.

Piratçılıqla mübarizənin ən effektiv vasitələrindən biri müəllif əsərlərinin elektron qeydiyyatıdır. Həm də ənənəvi üsullardan fərqli olaraq, elektron qeydiyyat müəlliflərin

vaxtlarına, maliyyə vəsaitlərinə qənaət etməsi baxımından, eləcə də şəffaflıq baxımından çox səmərəlidir, çünki elektron xidmət vasitəsilə əsər dərhal qeydiyyatdan keçir. Lakin rəsmi məlumatlara əsasən, ölkəmizdə müəlliflər əsərlərinin elektron qeydiyyata alınmasına o qədər maraq göstərmirlər. Bu da piratçılıqla mübarizə işini çətinləşdirir. Buna görə də müəlliflərin bu işə cəlb edilmələri üçün müvafiq təbliğat-təşviqat tədbirləri həyata keçirilməlidir.

Piratçılıq İnternetin meydana gəlməsindən əvvəl də geniş yayılmışdı. Lakin İnternetin yaratdığı imkanlar hesabına bu qeyri-leqal fəaliyyət sahəsi geniş vüsət almışdır. Azərbaycan qanunvericiliyində piratçılığa qarşı müəyyən məsuliyyət tədbirləri nəzərdə tutulsa da, İnternetin virtual və global xüsusiyyətləri nəzərə alınmır. İnternet mühitində bu qeyri-leqal fəaliyyətə qarşı ənənəvi üsullarla mübarizə aparmaq mümkün deyil. Bütövlükdə, İnternet mühitində intellektual mülkiyyət hüquqlarının pozulmasına qarşı mübarizəyə global şəbəkənin hüquqi tənzimlənməsi prizmasından yanaşmaq lazımdır. İnternet mühitində hər hansı qanunsuz fəaliyyətlə mübarizə beynəlxalq əməkdaşlıq tələb edir.

Amma əhalinin həyat səviyyəsinin aşağı olduğu ölkələr piratçılıqla mübarizə aparmaqda o qədər maraqlı deyillər. Çünki pirat məhsulları əldə etmək çox ucuz, bəzi hallarda isə pulsuz başa gəlir. Lisenziyalı proqram təminatlarının qiyməti isə kasıb ölkələr üçün əlyətərli deyil. Ona görə də proqram təminatı istehsalçıları kasıb ölkələrə münasibətdə güzəştli qiymət siyasəti həyata keçirməlidirlər ki, piratçılıq halları minimuma ensin.

Elmin kommersiyalaşdırılması, patentləşdirmə problemləri

İntellektual mülkiyyət hüquqlarının qorunması ilə bağlı digər mühüm problem elmi fəaliyyətin kommersiyalaşdırılması, patentləşdirmə məsələləri ilə bağlıdır. Elmi-innovasiya prosesinin ən vacib mərhələsi əldə edilən nəticələrin kommersiyalaşdırılmasıdır. Bu mərhələ innovasiya layihəsinin tələbatlılığını və praktiki reallaşdırma səviyyəsini təmin edir.

Kommersiyalaşdırma – biliklərin gəlir əldə etmək məqsədi ilə məhsula, xidmətə və ya fəaliyyətə çevrilməsi prosesidir. Yeniliyin kommersiyalaşdırılması (texnologiyaların transferi) prosesi yeniliyin bazara çıxarılması, hər hansı məqsədlə istifadə üçün nəzərdə tutulan biliyin, informasiyanın ötürülməsini özündə əks etdirir [14].

Elmi işləmələrin başlanğıc mərhələlərində kommersiyalaşdırmanın əsas problemi patent tədqiqatlarına, texnoloji auditə, bazarın, konyukturanın öyrənilməsinə lazımcıca diqqət ayrılmamasından ibarətdir. Bu problemlərin həll olunmaması intellektual və maliyyə resurslarından qeyri-rasional istifadəyə səbəb olur.

Elmi-texniki nəticə hələ patent və ya “nou-hau” deyil. Ona görə də kommersiyalaşdırma heç də həmişə tədqiqatçının bacardığı iş deyil. Yeni biliklərin və təcrübənin kommersiyalaşdırma məqsədi ilə tətbiq edilməsi imkanlarının müəyyənləşdirilməsi ayrıca bir vəzifədir – intellektual kapitalın idarə edilməsi peşəsidir.

Qeyd etmək lazımdır ki, elmin kommersiyalaşdırılmasının başlıca hüquqi mexanizmi olan patent - ixtira, faydalı model və sənaye nümunəsi üçün müvafiq səlahiyyətli dövlət orqanı tərəfindən verilən mühafizə sənədidir [15]. Ənənəvi anlamda patent – başlıca olaraq, texniki və istehsal sahəsində yeni prosesi və ya məhsulu müdafiə edir. Artıq proqram təminatı vasitələri də patent hüquqlarının obyektinə kimi çıxış edir. Qeydiyyatdan keçmiş patentlərin sayının sürətlə artması böyük pullarla bağlı olan və proqram təminatı istehsalçılarının iştirakı ilə keçirilən məhkəmə işlərinin həcmi də artırır [5].

Patent onun sahibinə xüsusi icazə olmadan patentdə təsvir edilən ixtiradan üçüncü şəxslərin kommersiya (məsələn, istehsal, tətbiq, istifadə, satış, satış üçün təklif və ya idxal) məqsədi ilə istifadə etməsinin qarşısını almaq hüququ verir. Patent sahibi patenti satmaq və ya onu lisenziyalaşdırmaq yolu ilə üz hüquqlarını digər şəxsə ötürə bilər.

Hazırda Azərbaycan alimləri kommersiyalaşdırma, istehsal və xidmət sahələrində uğurlu tətbiqi perspektivləri olan elmi nəticələrini, ixtiralarını, kəşflərini lazımi səviyyədə təqdim edə bilmirlər. Sovetlər vaxtında elmi müəssisələrdə patent şöbələri aktiv fəaliyyət göstərirdi, ixtiralar

üçün patent dəstəyi verilirdi. Sonralar tədricən bu strukturların fəaliyyəti öz effektivliyini itirdi və hazırda müasir tələblərə cavab vermir. İndi bu sahədə boşluq yaranmışdır.

Alimlərimiz elmi nəticələrini intellektual məhsullara çevirməklə, nəinki daxili bazarda, həm də dünya bazarına çıxmaqla mənfəət əldə edə bilərlər. Bununla da, elmə marağın daha da artırılmasına, alimlərimizin rifahının daha da yüksəldilməsinə nail olmaq olar. Bu gün Azərbaycan alimləri patentlər alsalar da, onları Avropada, Amerikada tanımırırlar. Bunun səbəbi Azərbaycanın patent qanunvericiliyinin müvafiq beynəlxalq hüquqi praktikaya uyğun olmamasıdır. Ona görə də milli qanunvericiliyin beynəlxalq standartlara uyğunlaşdırılması vacibdir.

Azərbaycanda 2010-cu ildə qəbul edilən “Patent haqqında” Qanun ixtiraların, faydalı modellərin və sənaye nümunələrinin yaradılması, hüquqi mühafizəsi və istifadəsi ilə əlaqədar yaranan əmlak münasibətlərini və onlarla bağlı şəxsi qeyri-əmlak münasibətlərini tənzimləyir [15]. Göründüyü kimi, Azərbaycanın müvafiq qanunvericiliyində yalnız ixtiralar, faydalı modellər və sənaye nümunələri patent obyektinə kimi tanınır. Lakin dünyanın qabaqcıl ölkələrinin patent qanunvericiliyində proqram təminatı vasitələri də patent hüququ ilə qorunur. Nəzərə almaq lazımdır ki, Azərbaycan da innovativ inkişaf yolunu tutub, ölkəmizdə yüksək texnologiyalar sektorunun inkişafına, proqram təminatı vasitələrinin istehsalı sahəsinə xüsusi diqqət yetirilir, dövlət dəstəyi ilə Startap layihələri həyata keçirilir. Ona görə də milli qanunvericiliyimizdə proqram təminatı vasitələrinin patent obyektləri sırasına əlavə edilməsi zəruridir.

“Patent haqqında” Qanunda o da qeyd olunur ki, dövlət ixtira, faydalı model və sənaye nümunəsinin yaradılması və istifadəsini həvəsləndirir, müəlliflərə, patent sahiblərinə və təsərrüfat subyektlərinə güzəştlər, o cümlədən güzəştli kreditlər müəyyən edə bilər. Lakin praktikada qanunun bu müddəasının reallaşdırılması mexanizmi, praktikası mövcud deyil.

Qabaqcıl dünya təcrübəsinə əsasən, elmi-texniki innovasiyaların kommersiyalaşdırılması aşağıda göstərilən 3 yolla mümkündür [14]:

- layihənin reallaşdırılmasının bütün mərhələlərində əvəzsiz büdcə maliyyələşdirilməsinin axtarılması;
- müstəqil şəkildə bank mexanizmləri vasitəsi ilə maliyyələşdirmənin axtarılması;
- kommersiya sektorunda maliyyələşmənin axtarılması.

Kommersiyalaşdırma və texnologiyaların transferi innovasiya proseslərinin əsasında dayanır. Texnoparkların əsas funksiyalarından biri də məhz kommersiyalaşdırma və texnologiyaların transferidir.

Ümumiyyətlə, elmi-texniki nəticələrin kommersiyalaşdırılmasının stimullaşdırılması üçün milli qanunvericiliyin aşağıdakı istiqamətlərdə təkmilləşdirilməsi zəruridir [14, 16]:

- elmi tədqiqatların nəticələrinin kommersiyalaşdırılmasına görə məsuliyyət sisteminin formalaşdırılması;
- elmi tədqiqatların nəticələrindən istifadə edən yeni kiçik innovasiya müəssisələrinin sayının artırılması üçün hüquqi şəraitin yaradılması;
- texnologiyaların kommersiyalaşdırılmasının inkişafı üçün dəstək və stimullaşdırma infrastrukturunun inkişaf etdirilməsi;
- texnologiyaların kommersiyalaşdırılması sahəsində dövlət-özəl sektor tərəfdaşlığının inkişafı üçün hüquqi əsasların formalaşdırılması.

Kadr hazırlığı, innovativ təfəkkürün formalaşdırılması problemləri

İntellektual mülkiyyət hüquqlarının qorunması sahəsində başlıca problemlərdən biri də kadr hazırlığı, yüksək səviyyəli mütəxəssislərin yetişdirilməsi ilə bağlıdır. Elmi kadr hazırlığında informasiya və biliklər cəmiyyətinin tələbləri nəzərə alınmalı, alim və mütəxəssislərdə müvafiq mədəniyyətin, təfəkkürün formalaşdırılması üçün məqsədəuyğun işlər görülməlidir. Bu gün Azərbaycan alimləri patent və müəllif hüquqları sahəsində zəruri biliklərə malik deyillər. Çünki bu biliklərə sahib olmaq üçün ölkəmizdə fəaliyyətdə olan elə bir mexanizm də yoxdur, yəni orta, ali və doktorantura təhsili pillələrində müvafiq biliklər tədris olunmur.

Amma müasir dövrdə, biliklərin əsas gəlir mənbəyinə çevrildiyi bir zamanda bu prosesin hər bir iştirakçısı innovativ təfəkkür, müəllif hüququ və intellektual mülkiyyətin qorunması ilə bağlı müəyyən biliklərə malik olmalıdır.

İlk növbədə, hüquq təhsili sistemində müəllif hüquqlarının və alimlərimizin intellektual mülkiyyət hüquqlarının yüksək səviyyədə qorunması üçün müasir tələblərə cavab verən peşəkar kadrlar yetişdirilməlidir. Bu sahədə inkişaf etmiş ölkələrin müsbət təcrübəsi öyrənilməli və onun tətbiqi üçün lazımı işlər görülməlidir. Həmçinin təhsilin bütün pillələrində gələcək mütəxəssislər üçün müvafiq biliklərin verilməsi və təfəkkürün formalaşdırılması üçün tədris proqramları hazırlanıb həyata keçirilməlidir.

Ümumdünya Əqli Mülkiyyət Təşkilatı Akademiyası dünya ölkələrində müəllif hüquqları və intellektual mülkiyyət sahəsində biliklərin tədrisi üzrə müxtəlif formatlı təlim kursları təşkil edir [17]. Onlar bu sahə üzrə təhsil alanlara, elmi-tədqiqatçılara, mütəxəssislərə müxtəlif təlim modelləri təklif etdilər. Azərbaycanda da bu cür kursların təşkil edilməsi ölkəmizdə intellektual mülkiyyət üzrə peşəkar kadrların yetişməsinə böyük töhfə verə bilər.

Bütövlükdə, innovasiya sistemi üçün insan kapitalının inkişaf etdirilməsi üçün aşağıdakı məsələləri həll etmək zəruridir [18]:

- Gənclərin elmə cəlb edilməsi və tədqiqatçı peşəsinə marağın artırılması, elmi karyeranın cəlb ediciliyinin artırılması;
- Elmi əməkdaşların ştatının mobilliyinin və çevik yenilənməsi sisteminin yaxşılaşdırılması;
- Biznesin idarə edilməsi ixtisası üzrə təhsil alan tələbələrin sayının artırılması;
- Klasterlər əsasında innovasiya və istehsal fəaliyyətinin aktivləşdirilməsi.

Daha bir vacib məsələ cəmiyyətdə yeni innovasiya mədəniyyətinin formalaşdırılması və innovatorun statusunun yüksəldilməsidir. Bunun üçün uğurlu innovasiya təcrübəsinin (o cümlədən, idarəetmə və sosial sahələrdə) yayılmasının dəstəklənməsi, iqtisadiyyatın və cəmiyyətin inkişafı üçün innovasiyaların rolunun təbliğinin gücləndirilməsi vacibdir. Bu məqsədə nail olmaq üçün elmin, innovasiyaların, innovasiya fəaliyyətinin populyarlaşdırılması sisteminin formalaşdırılması, o cümlədən ictimai reklam, ictimai rəy liderlərinin təbliğata cəlb edilməsi, müəssisələr, alimlər, tələbələr arasında müsabiqələrin keçirilməsi mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Daha geniş mütəxəssis dairəsi üzrə innovasiya fəaliyyətinin populyarlaşdırılması məqsədi ilə ali məktəblərdə innovasiyalara dair xüsusi kursların tədris edilməsi də zəruri məsələlərdəndir.

İntellektual mülkiyyətə dair vərəsəlik problemi

Ənənəvi müəlliflik hüququ ilə bağlı vərəsəlik məsələlərinin həlli bir sıra milli qanunvericilikdə, o cümlədən Azərbaycan qanunvericiliyində öz əksini tapıb. Belə ki, “Müəlliflik hüququ və əlaqəli hüquqlar” haqqında Azərbaycan Respublikası Qanununa görə, əgər müəllif hüquqi şəxsdirsə, müəlliflik hüququ vərəsəlik qaydasında qanun və ya vəsiyyətnamə üzrə keçir [13]. Lakin bir çox ölkələrdən fərqli olaraq, Azərbaycan qanunvericiliyində patentlə bağlı vərəsəlik hüququ nəzərdə tutulmayıb.

İnternetin meydana gəlməsi ilə intellektual mülkiyyətlə bağlı vərəsəlik məsələsində yeni suallar ortaya çıxdı. Birinci sual ondan ibarətdir ki, İnternet şirkətlərini mülkiyyətin hansı növünə aid etmək lazımdır: fiziki mülkiyyətə, yoxsa əqli mülkiyyətə? Məsələ ondadır ki, fiziki mülkiyyətin vərəsəliyi ilə bağlı hüquqi ənənə olsa da, virtual mülkiyyətə münasibətdə belə təcrübə yoxdur. İkincisi, veb-saytların, e-poçt ünvanının, sosial şəbəkələrdə, forumlardakı şəxsi səhifələrin vərəsəlik məsələsi necə həll olunmalıdır? Müvafiq beynəlxalq konvensiyalar da bu məsələlərə toxunmur. Bu cür məsələlərlə bağlı yalnız ayrı-ayrı məhkəmə qərarları presedent rolunu oynayır. Məsələn, İraq müharibəsi zamanı həlak olan bir ABŞ əsgərinin valideynləri qanuni vərəsələr kimi onun *Facebook*-dakı şəxsi profilinin parollarını əldə etmək üçün məhkəməyə müraciət etmişdilər və məhkəmə onların xeyrinə qərar çıxartmışdı [5].

İntellektual mülkiyyətin sığortalanması və qiymətləndirilməsi problemləri

Sığortanın məqsədi əmlakı məhv olmadan, itirilmədən və ona dəyən zərərdən qorumaqdır. Hazırda istənilən maddi mülkiyyəti sığortalamaq mümkündür. Lakin qeyri-maddi aktiv sayılan intellektual mülkiyyəti ənənəvi qaydada sığortalamaq mümkün deyil. Çünki ideya və texnologiyaları hüquqi mənada məhv etmək olmaz.

İntellektual mülkiyyət obyektlərinin sığortalanması – intellektual mülkiyyət obyektlərinin dövriyyəsi ilə müşayiət olunan risklərin minimallaşdırılması üsuludur [19]. Ona görə də intellektual mülkiyyətin sığortalanması haqqında danışanda qorumanın predmetini və necə qorumaq lazım olduğunu müəyyənləşdirmək çətindir. Bu gün dünya praktikasında bu problemin uğurlu həlli yoxdur.

İntellektual mülkiyyətin sığortalanması ilə bağlı əsas problemlərdən biri potensial risklərin müəyyənləşdirilməsi ilə bağlıdır. Digər mühüm problem sığortalanan intellektual mülkiyyətə dəyən zərərin həcmnin müəyyənləşdirilməsi ilə əlaqədardır.

Hazırda inkişaf etmiş ölkələrin sığorta bazarlarında intellektual mülkiyyətlə bağlı potensial zərərin sığortalanmasına daha çox tələbat var. Amma bu cür risklərin sığortalanması təcrübəsi mövcud deyil. Potensial zərər yalnız məhkəmə qərarı ilə müəyyənləşdirilə bilər. Sadə bir misal: əsərin onlarla qanunsuz nüsxələnməsi halları ola bilər, lakin pirat məhsulları milyonlarla tirajda yaymaq mümkündür. Belə bir halda sığorta edən dəyən zərəri hesablamaq iqtidarında olmur. Ona görə də tələbatın yüksək olmasına baxmayaraq, sığorta şirkətləri bu cür xidmətlər təklif etmirlər.

Potensial məhkəmə xərclərini isə təqribi hesablamaq mümkündür. Bu cür xidmətlərə tələbat çox az olsa da, ABŞ-da sığorta şirkətləri belə xidmətlər göstərirlər [19].

İntellektual mülkiyyət obyektlərinin sığortalanması ilə bağlı ən çətin məsələ sığorta tarifiinin müəyyənləşdirilməsidir. Çünki bu məsələ sığorta hadisəsinin baş verməsinin riyazi ehtimalları və əvvəlki dövrlərin statistikasından qurulur. Dünyanın bir çox ölkələrində olduğu kimi, Azərbaycanda da hələ bu cür statistik baza formalaşmayıb.

Ümumiyyətlə, intellektual mülkiyyətin qiymətləndirilməsi problemi bu gün bütün dünyada aktual bir problem olaraq qalır. İntellektual mülkiyyət qeyri-maddi aktivlər sırasına aiddir. Hazırda intellektual mülkiyyət müəssisələrin aktivlərinin ən mühüm tərkib hissələrindən birini təşkil edir. İntellektual mülkiyyətin qiymətləndirilməsi – texnoloji və istehsal yeniliyi ilə fərqlənən qeyri-maddi aktivin potensial effektivliyini xarakterizə edən dəyərinin müəyyənləşdirilməsidir.

İntellektual mülkiyyət obyektlərinin dövriyyəsi ilə bağlı risklərin xüsusiyyətləri intellektual əməyin xarakteri, həmçinin intellektual məhsulun forması ilə müəyyən edilir. Bu riskləri ümumi halda iki qrupa bölmək olar: müəllif hüquqları ilə bağlı problemlər və intellektual sənaye mülkiyyəti ilə bağlı risklər.

İntellektual mülkiyyətlə bağlı əmlak maraqları aşağıdakılardır [20]:

- Əmlakın itirilməsi: sənədlərin itməsi və korrupsiyası, informasiya riskləri (informasiyanın korrupsiyası, itməsi və oğurlanması), patentləşmədə nöqsanlar;
- Zərər və ya gəlirin əldə edilməməsi: pirat istehsal, plagiatlıq, digər intellektual mülkiyyət obyektlərinə əsaslanan analoji məhsulun meydana gəlməsi, siyasi (patent qanunvericiliyində dəyişikliklərin baş verməsi);
- Üçüncü şəxslər qarşısında məsuliyyət: bilməyərək üçüncü şəxslərin hüquqlarının pozulmasına görə məhkəmə xərcləri, patent müvəkkilinin peşə məsuliyyəti.

İnnovativ sahibkarlıq fəaliyyətini həyata keçirərkən nəzərə almaq lazımdır ki, intellektual mülkiyyət obyektlərindən istifadə məhkəmə çəkişmələrinə gətirib çıxara bilər. Bu cür məhkəmə çəkişmələrinin tərəflərinin hüquqlarının müdafiəsi üçün əlavə xərclər tələb olunur (konsultasiyalar, vəkillər üçün ödənişlər, iddianın irəli sürülməsi üçün rüsumlar, cərimələr və s.). İntellektual mülkiyyət obyektlərinin dövriyyəsi ilə bağlı bu cür xərclərin yaranma riskləri də sığortalana bilər.

Hazırda beynəlxalq səviyyədə öz həllini tapmayan daha bir problem virtual mülkiyyətin sığortalanması ilə bağlıdır. Məlum olduğu kimi, virtual mülkiyyət obyektləri ilə bağlı əsas problemlər onların informasiya təhlükəsizliyinin, o cümlədən informasiyanın konfidensiallığının və tamlığının qorunmasıdır. Bu gün virtual mülkiyyət obyektlərinə haker hücumları geniş vüsət alıb və

onların vurduğu ziyan yangın, təbii fəlakət və s. fiziki mülkiyyətə vurduğu ziyanla müqayisə edilir.

Hazırda Azərbaycanın sığorta şirkətləri intellektual mülkiyyət obyektləri ilə bağlı xidmətlər təklif etmirlər. Bu, ilk növbədə, onunla əlaqədardır ki, milli qanunvericilikdə bu məsələlər tənzimlənmir. O cümlədən Azərbaycan qanunvericiliyində virtual mülkiyyət anlayışı təsbit olunmayıb.

Nəticə

Dayanıqlı innovativ inkişafı təmin etmək üçün ən mühüm məsələ müvafiq ekosistemin yaradılmasıdır. Həmin ekosistemin əsas dayaqlarından biri də hüquqi bazanın yaradılması və inkişaf xüsusiyyətlərinə, istiqamətlərinə uyğun olaraq çevik şəkildə təkmilləşdirilməsidir. İntellektual mülkiyyət hüquqlarının etibarlı qorunmasını təmin etmədən qlobal mühitdə rəqabətə davamlı innovativ inkişafa nail olmaq mümkün deyil. İnnovativ inkişaf yolunu seçən ölkəmizin yaxın gələcək üçün əsas fəaliyyət istiqamətlərini müəyyən edən “Azərbaycan 2020: gələcəyə baxış” İnkişaf Konsepsiyasında uzunmüddətli dövr üçün əqli mülkiyyətə dair Milli Strategiya və ondan irəli gələn vəzifələrin icrası üçün müvafiq Dövlət Proqramının qəbul edilməsi vəzifəsi öz əksini tapıb. Məlum olduğu kimi, innovativ inkişafın əsasında ideya və biliklər dayanır, onların yaradıcısı, daşıyıcısı isə alim və mütəxəssislərdir. Ona görə də qəbul edilməsi nəzərdə tutulan Milli Strategiya və Dövlət Proqramında ideya və bilik yaradıcılarının bu istiqamətdə fəaliyyətinin stimullaşdırılması, məhsuldarlığının artırılması üçün onların hüquqi mənafeələrinin yüksək şəkildə təmin olunması məsələlərinə yer ayrılmalıdır. İnnovativ inkişafın hərəkətverici qüvvəsi olan İnternetin qlobal və virtual xüsusiyyətləri də nəzərə alınmaqla, elmin kommersiallaşdırılması, patentləşdirmə, müəllif hüquqlarının müxtəlif aspektləri, o cümlədən plagiatlıq, piratçılıq, vərəsəlik, habelə intellektual mülkiyyətin sığortalanması kimi məsələlər öz hüquqi həllini tapmalıdır.

Ədəbiyyat:

1. “Azərbaycan 2020: gələcəyə baxış” İnkişaf Konsepsiyası, 29 dekabr, 2012-ci il, http://www.president.az/files/future_az.pdf
2. “Azərbaycan Respublikasında informasiya cəmiyyətinin inkişafına dair 2014-2020-ci illər üçün Milli Strategiya”, 2 aprel 2014-cü il, <http://president.az/articles/11312>
3. Dinwoodie G.B. *Methods and Perspectives in Intellectual Property*, Edward Elgar Publishing, 2013, 400 p.
4. Əliquliyev R.M., Mahmudov R.Ş. İnternet mühitində intellektual mülkiyyət hüquqlarının qorunması problemləri, *Ekspress informasiya*, “İnformasiya cəmiyyəti seriyası”, Bakı, “İnformasiya Texnologiyaları” nəşriyyatı, 2010, 60 s.
5. Əliquliyev R.M., Mahmudov R.Ş. İnternetin tənzimlənməsi problemləri, *Ekspress-informasiya*, “İnformasiya cəmiyyəti” seriyası, Bakı, “İnformasiya Texnologiyaları” nəşriyyatı, 2010, 115 s.
6. <http://www.copag.gov.az>
7. Recommendation concerning the Promotion and Use of Multilingualism and Universal Access to Cyberspace, <http://www.unesdoc.unesco.org/images/0013-/001331/-133171r.pdf>
8. “Azərbaycan Respublikasında 2009-2015-ci illərdə elmin inkişafı üzrə Milli Strategiya”, 4 may 2009-cu il, <http://www.edu.gov.az/upload/file/elm-senedler-01-06-09.pdf>
9. Абрамова Н.Ю. Проблема плагиата в научных работах // *Научная периодика: проблемы и решения*, 2011, № 2, <http://www.cyberleninka.ru>
10. Əliquliyev R.M., Ağayev N.B., Alıquliyev R.M. Plagiatlıqla mübarizənin elmi və texnoloji əsasları: təkamül yolu və müasir vəziyyət // *İnformasiya texnologiyaları problemləri*, 2014, №1, s.18-25.
11. Ефимова Г.З. Анализ основных стратегий борьбы с проявлениями недобросовестности в науке и образовании // *Современные исследования социальных проблем (электронный научный журнал)*, 2013, №2(22), <http://www.sisp.nkras.ru>

12. "Əqli mülkiyyət hüquqlarının təminatı və piraçılığa qarşı mübarizə haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanunu, 9 iyul 2012-ci il, <http://www.ru.president.az/articles/5361>
13. "Müəlliflik hüququ və əlaqəli hüquqlar haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanunu, 18 noyabr 2010-cu il, <http://www.president.az/articles/1114>
14. Rafinejad D. Innovation, Product Development and Commercialization: Case Studies and Key Practices for Market Leadership, J. Ross Publishing, 2007, 432 p.
15. "Patent haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanunu, 10 iyun 1997-ci il, http://www.azstand.gov.az/?id=16&sub_id=121&sid=40&lang=1
16. Butler J.S., Gibson D.V. Global Perspectives on Technology Transfer and Commercialization: Building Innovative Ecosystems, Edward Elgar Publishing, 2011, 432 p.
17. <http://www.wipo.int/academy/en>
18. Weresa M.A. Innovation, Human Capital and Trade Competitiveness: How Are They Connected and Why Do They Matter?, Springer Science & Business Media, 2013, 502 p.
19. Gauntlett D.A. IP Attorney's Handbook for Insurance Coverage in Intellectual Property Disputes, American Bar Association, 2010, 339 p.
20. Gauntlett D.A. Insurance Coverage of Intellectual Property Assets, CCH Incorporated, 2013, 1512 p.

УДК 338:04

Алгулиев Расим М.¹, Махмудов Расим Ш.²

^{1,2}Институт Информационных Технологий НАНА, Баку, Азербайджан

¹secretary@iit.ab.az, ²rasimmahmudov@gmail.com

Проблемы защиты прав интеллектуальной собственности в информационном обществе

В статье исследуются актуальные вопросы защиты прав интеллектуальной собственности в информационном обществе. Анализируются проблемы защиты авторских прав, в том числе плагиат, пиратство, наследование, а также коммерциализация науки, патентование и вопросы страхования интеллектуальной собственности. Комментируются дополнительные трудности, связанные с этими проблемами, возникающими в интернет-среде. Отмечается, что решение данных проблем является одним из приоритетов государственной политики Азербайджана. Выдвигаются предложения по обеспечению инновационного развития, надежной защиты прав интеллектуальной собственности в Азербайджане.

Ключевые слова: интеллектуальная собственность, виртуальная собственность, авторское право, плагиат, пиратство, патентование, коммерциализация науки.

Rasim M. Alguliyev¹, Rasim Sh. Mahmudov²

^{1,2} Institute of Information Technology ANAS, Baku, Azerbaijan

¹secretary@iit.ab.az, ²rasimmahmudov@gmail.com

Problems of protection of intellectual property rights in the information society

The article explores current issues of intellectual property rights. Issues of copyright protection, including plagiarism, piracy, inheritance, and the commercialization of science, patenting and intellectual property insurance issues are analyzed. Additional difficulties associated with the problems arising from the Internet environment are commented upon. It is noted that, solving these problems is one of the priorities of the state policy of Azerbaijan. Proposals are put forward to ensure the development of innovative, reliable protection of intellectual property rights in Azerbaijan.

Keywords: intellectual property, virtual property, copyright, plagiarism, piracy, patents, commercialization of science.